Από την Τηλέπυλο στην Αία

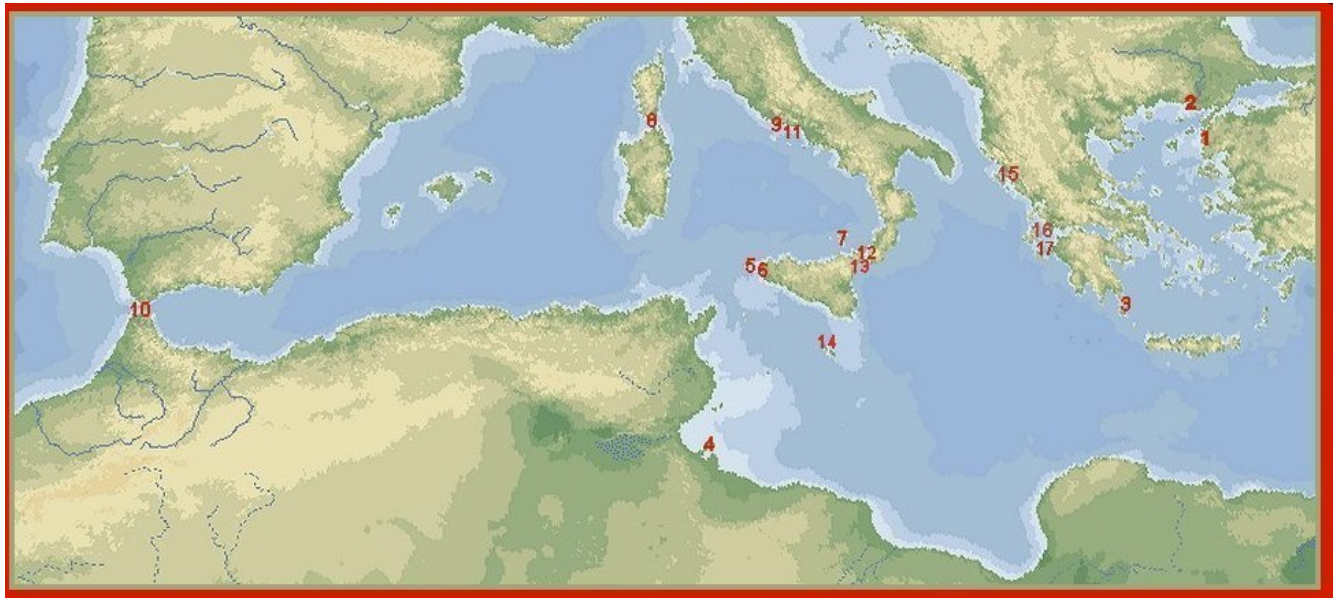

Κάποτε φτάσαμε σ' ένα νησί, την Αία […]
ένα νησί στεφανωμένο από πελάγη ατέρμονα·
έτσι απλωμένο, μοιάζει χαμηλό·
(κ 135, 195-196, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης)

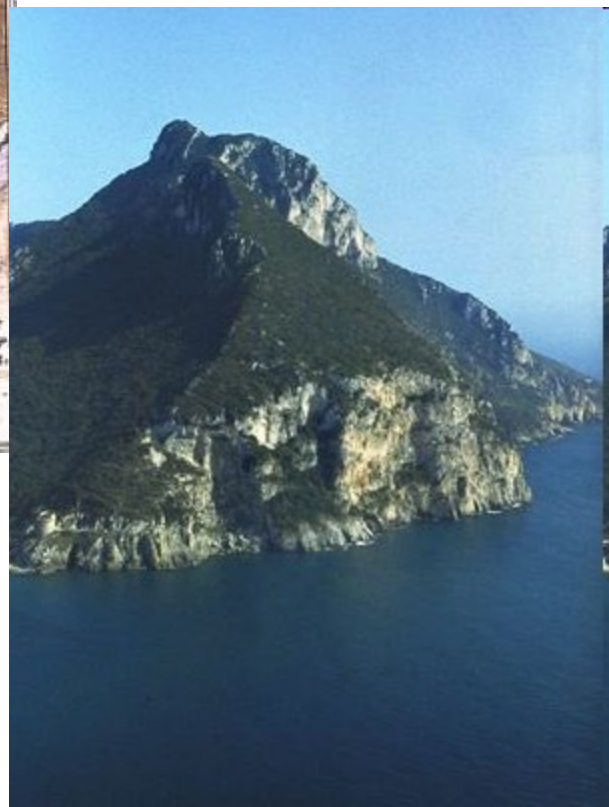

Η αρχαία παράδοση τοποθετεί το νησί της Κίρκης στο βουνό Κιρκαίον. Βρίσκεται στο νότιο Λάτιο ανάμεσα στη Ρώμη και τη Νάπολη, στον κόλπο της Γκαέτας. Είναι *βουνό που μοιάζει με νησί, τριγυρισμένο καθώς είναι από θάλασσα και έλη»* (Στράβων, *Γεωγραφικά* 5.3.6)

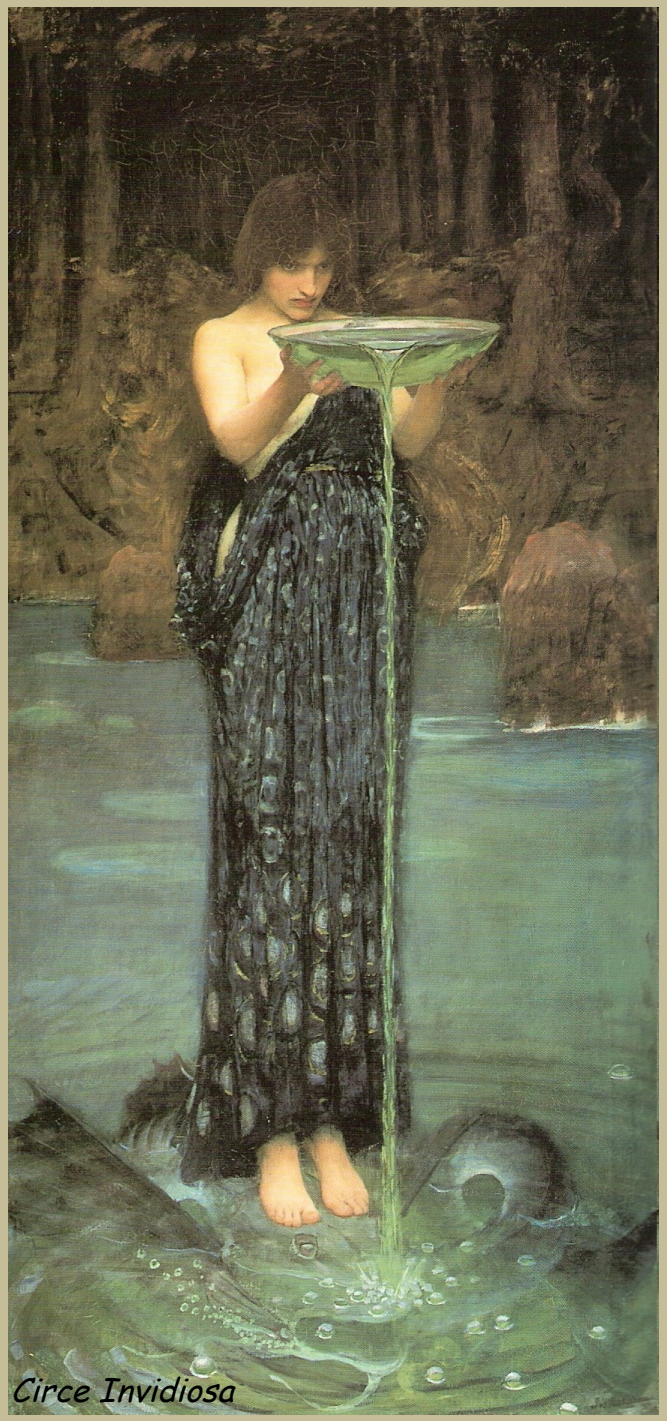

Circe Invidiosa

Κάποτε φτάσαμε σ' ένα νησί, την Αία,
το κατοικούσε η Κίρκη- /
δαιμονική θεά, ωραίες πλεξούδες,
ανθρώπινη μιλιά- /
αυταδελφή του Αιήτη, […]
(κ 133-141, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης)

J. W. Waterhouse

Η Κίρκη προσφέρει το κύπελλο στον Οδυσσέα

Wright Barker, *Κίρκη*, 1890-1900

E. Burne-Jones, *Κίρκη*, 1514-16

Βρέθηκαν τότε, […] στης Κίρκης το παλάτι, / χτισμένο με πελεκητά λιθάρια, σε μέρος φυλαγμένο που να βλέπει ολόγυρα. / Τους συναπάντησαν εκεί λύκοι ορεσίβιοι, λιοντάρια, / που ήσαν γητεμένα από την ίδια, με τα φαρμακερά βοτάνια που τους έδινε.
(κ 210-213, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης)

Ο Οδυσσέας στο παλάτι της Κίρκης

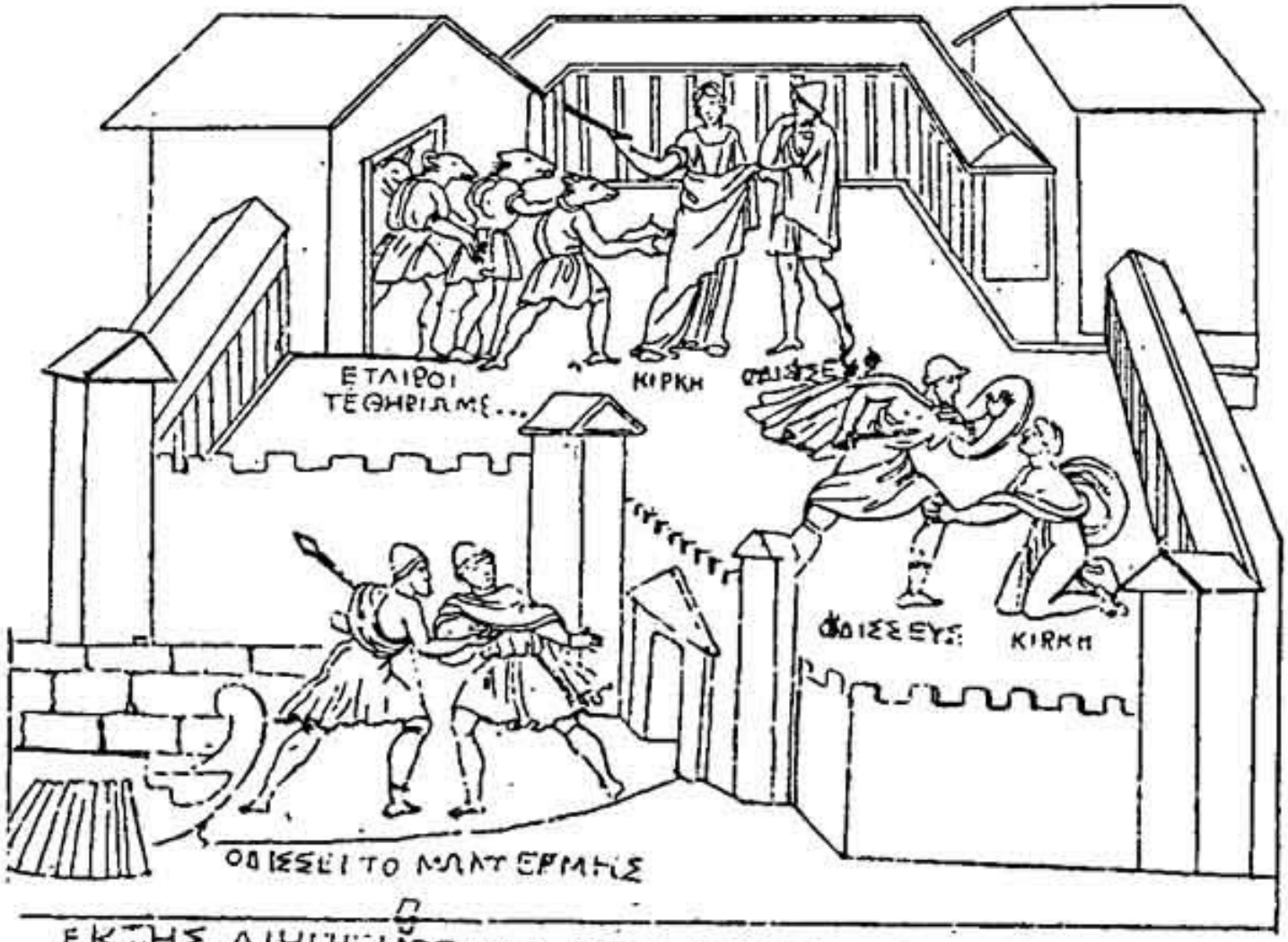

ΕΚΤΗΣ ΔΙΗΓΗΣΗΣΟΣ ΤΙΣ ΠΡΟΣ ΑΛΚΙΝΟΟΝ ΤΟΥ ΚΑΠΠΑ

[…] κι η Κίρκη / τις θύρες άνοιξε τις λιόφωτες με βιάση, κι όπως βγήκε, / τους κάλεσε να μπουν […] / Κι ως τους συνέμπασε, τους έδωκε σκαμνιά, θρονιά να κάτσουν, / και σε κρασί απ' την Πράμνη ανάδευε μαζί τυρί ξυσμένο, / μέλι ξανθό και κριθαράλευρο, και μέσα εκεί τους ρίχνει / κακά βοτάνια, την πατρίδα τους για πάντα να ξεχάσουν. / Κι ως τους το κέρασε και το άδειασαν, σε μια στιγμή τους δίνει / με το ραβδί της, και τους έκλεισε στα χοιρομάντρια μέσα. / Χοίρου κορμί απόχτησαν όλοι τους, φωνή, κεφάλι, τρίχες, / μόνο που κράτησαν αθόλωτο το νου τους, ως και πρώτα. / Κι εκεί που μαντρισμένοι εμύρουνταν, η Κίρκη, για να φάνε, / έριξε κράνα, πρινοβέλανα μπροστά τους και βαλάνια, / τι άλλη θροφή οι χαμοκοιτάμενοι δε συνηθούνε χοίροι.
(κ 229-243, μετ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής)

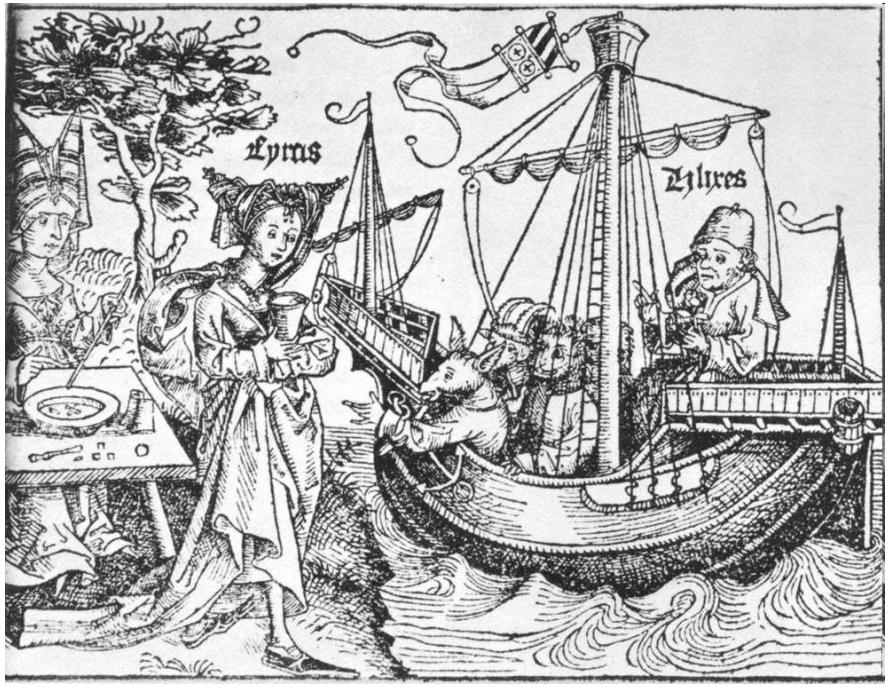

Michael Wolgemut, *Κίρκη και Οδυσσέας*, 1493

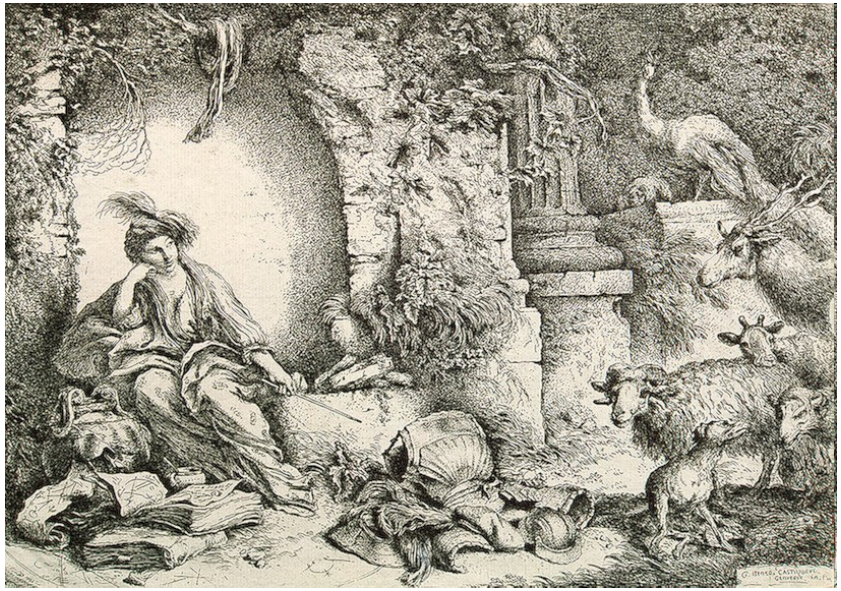

Giovanni Benedetto Castiglione (Il Grechetto), *Η Κίρκη μεταμορφώνει τους συντρόφους του Οδυσσέα σε ζώα*, δεκαετία 1650

Henry Justice Ford, *Η Κίρκη μεταμορφώνει τους συντρόφους του Οδυσσέα σε γουρούνια*

John Flaxman, Κίρκη και Οδυσσέας, 1810

Να πάρε αυτό το καλοβότανο και κράτα το, στης Κίρκης / σα μπεις, να σκέπει το κεφάλι σου, κακηώρα να μη σε ΄βρει. / Τις πονηριές της Κίρκης άκουσε μιαν άκρη ως άλλη τώρα: / Πιοτό θα σου ετοιμάσει, βάζοντας κακά βοτάνια μέσα, / μα κι έτσι εσένα δε θα πιάσουνε τα μάγια, δε θ' αφήσει / το καλοβότανο που σου ΄δωκα᾽ να σου τα πω όμως όλα: / Μόλις η Κίρκη πάρει το μακρύ ραβδί της και σε κρούσει, / γοργά το κοφτερό ξεγύμνωσε σπαθί από το μερί σου / κι απά στην Κίρκη χίμα, ως να ΄θελες να πάρεις τη ζωή της. / Κι αυτή θα φοβηθεί · σαν έπειτα σου πει να κοιμηθείτε, / πια της θεάς εσύ τον έρωτα μην τον αρνιέσαι, αν θέλεις κ 298 να λευτερώσει τους συντρόφους σου και να γνοιαστεί και σένα. / Μα τον τρανό των τρισμακάριστων ν' αμώσει πες της όρκο, / πως δε θα βάλει πια άλλο τίποτε κακό για σε στο νου της, / να μη σου πάρει αντρεία και δύναμη, σα γυμνωθείς ομπρός της.» / Αυτά είπε ο Αργοφονιάς · το βότανο μετά ανασπά απ' το χώμα, / κι όπως μου το ΄δωκε, μου ξήγησε και ποια τα φυσικά του: / η ρίζα μελανιά, μα κάτασπρος ο ανθός του, σαν το γάλα' / μώλυ οι θεοί το λένε · δύσκολο θνητός να το ανασπάσει / από τη γης, μονάχα αθάνατοι, τι αυτοί μπορούν τα πάντα. / Μετά για τον τρανό τον Όλυμπο κινούσε ο Ερμής να φύγει, / το δασωτό νησί διαβαίνοντας · κι εγώ τραβώ στης Κίρκης […]

(κ 287-308, μετ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής)

Σε κούπα το πιοτό μου ετοίμασε να πιώ μαλαματένια, / και το βοτάνι μέσα μου 'ριξε, κακά στο νου λογιώντας. / Και σα μου το 'δωκε και το άδειασα, χωρίς να με μαγέψει, / με κρούει με το ραβδί της κι έκραξε κι αυτά τα λόγια μου 'πε: / «Τράβα και συ με τους συντρόφους σου να κυλιστείς στη μάντρα!» / Είπε, κι εγώ απ' τη μέση σέρνοντας το κοφτερό σπαθί μου, / στην Κίρκη εχίμιξα, σα να 'θελα να πάρω τη ζωή της. / Κι αυτή ξεφώνισε, και τρέχοντας τα γόνατα μου πιάνει [...]

(κ 316-323, μετ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής)

Οδυσσέας και Κίρκη. Βοιωτικός καβειρικός σκύφος, 425-375 π.Χ.

Οδυσσέας, Κίρκη (γυμνή) με κάνθαρο, άνδρες με κεφάλια ζώων. Αττικός μελανόμορφος κάνθαρος, 575-525 π.Χ.

Η Κίρκη γυμνή με κύπελλο, ο Οδυσσέας με δέρμα ζώου και ξίφος, άνδρες με κεφάλια ζώων (σκύλος, τράγος, πάνθηρας, άλογο, λιοντάρι, κόκορας). Θήβα, 575-525 π.Χ.

Ο Οδυσσέας απειλεί την Κίρκη

Ο Οδυσσέας με πέτασο, χλαμύδα, μπότες, σπαθί επιτίθεται στην Κίρκη που πετάει κάτω σκύφο. Άνδρας με κεφάλι γουρουνιού.

hellenica.de

Οδυσσέας, Κίρκη, άνδρας με κεφάλι γουρουνιού. Τάρας, 475-425 π.Χ.

Στα Θεσμοφόρια, γιορτή από την εποχή του λίθου, χρησιμοποιούνταν ομοιώματα χοίρων. Ομοιώματα βρέθηκε στη Νέα Μάκρη, κοντά στον Μαραθώνα, και γενικότερα στην περιοχή των Βαλκανίων –εδώ με εμπιεσμένους κόκκους δημητριακών, κάτι που υποδεικνύει σχέση με τη γεωργία. Στους κλασικούς χρόνους την πρώτη μέρα των Θεσμοφορίων (την *άνοδον* ή *κάθοδον*) ρίχνονταν σε ρωγμές –κατακρημνίζονταν– γλυκά σε σχήμα αιδοίου, «αντικείμενα ανομολόγητα», σεξουαλικά και τροφικά, που τοποθετούνταν σε καλάθι, και γουρουνάκια, άλλο σύμβολο του γυναικείου αιδοίου. Εκεί παρέμεναν ένα χρόνο, μέχρι που οι *αντλήτριαι* ανέβαζαν τα κατάλοιπα των προσφορών, τα έκαιγαν και ανακάτευαν τη στάχτη τους με τους σπόρους που προορίζονταν για τη σπορά, προκειμένου να εξασφαλίσουν καλές εσοδείες.

Μικρός βωμός με Κίρκη

Μήπως υποκρύπτεται λατρεία της Κίρκης με πιστούς που φορούσαν προσωπεία; Οι άνδρες δεν είναι μόνο μεταμορφωμένοι σε γουρούνια αλλά σε διάφορα ζώα. Οι μεταμορφώσεις ήταν κάτι συνηθισμένο στην ελληνική μυθολογία, ωστόσο ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν οι στίχοι του ποιητή: *Χοίρου κορμί απόχτησαν όλοι τους, φωνή, κεφάλι, τρίχες, / μόνο που κράτησαν αθόλωτο το νου τους, ως και πρώτα* (κ 238-239). Μήπως, λοιπόν, πρόκειται για «θιάσους» της Κίρκης, αντίστοιχους του Διόνυσους; Για λατρευτές ή οι ιερείς που τελούσαν τελετουργίες φορώντας προσωπεία; Εξάλλου, Κένταυροι και Πάνες, Σιληνοί και Σάτυροι, ήταν πιθανόν πιστοί με μάσκες και συγκεκριμένη ενδυμασία.

Συστατικό στοιχείο της γιορτής ήταν η μάσκα, ζωόμορφη ή αποκρουστική και γελοία. Ταύροι, άρκτοι, πώλοι, μέλισσες ήταν λατρευτικές ομάδες που ονομάζονταν από το προσωπείο τους. Συνήθης ήταν και η ορχήστρα των ζώων, μουσικοί, δηλαδή, με μάσκες ζώων, συχνά γαϊδάρου, χοίρου ή αγελάδας.

Αίμα γουρουνόπουλου έριχναν οι *περιστίαρχοι* στον χώρο της Εκκλησίας του δήμου και του θεάτρου για κατά την έναρξη της συνέλευσης ή των δραματικών αγώνων, κατ' απομίμηση του ραντίσματος των βωμών.

Αίμα γουρουνόπουλου χρησιμοποιούνταν ως μέσο καθαρμού για τον φονιά · μυθικό παράδειγμα είναι ο Ορέστης.

Γουρουνόπουλα θυσιάζονταν, πολλές φορές σε περιπτώσεις όρκου.

Ο Όμηρος συνέθεσε τα έπη του ανασυνθέτοντας παλαιότερες αφηγήσεις και αξιοποιώντας τη θρησκευτική παράδοση.

R. Smirke, *Οδυσσέας και Κίρκη*

Salomon de Bray, *Οδυσσέας και Κίρκη*, 1650-55.

Dosso Dossi, *Κίρκη*

Francesco Maffei, *Κίρκη και Οδυσσέας*

Elisabeth Frink, *Κίρκη,* 1973

J.L. Franklin, *Κίρκη*, ca 1909

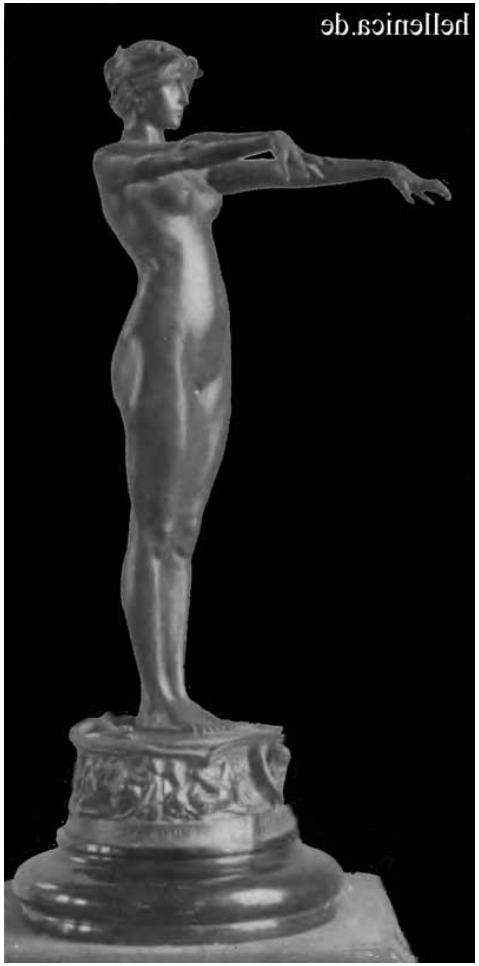

Edgar Bertram Mackennal, *Κίρκη*

George Grosz, *Κίρκη,* 1925

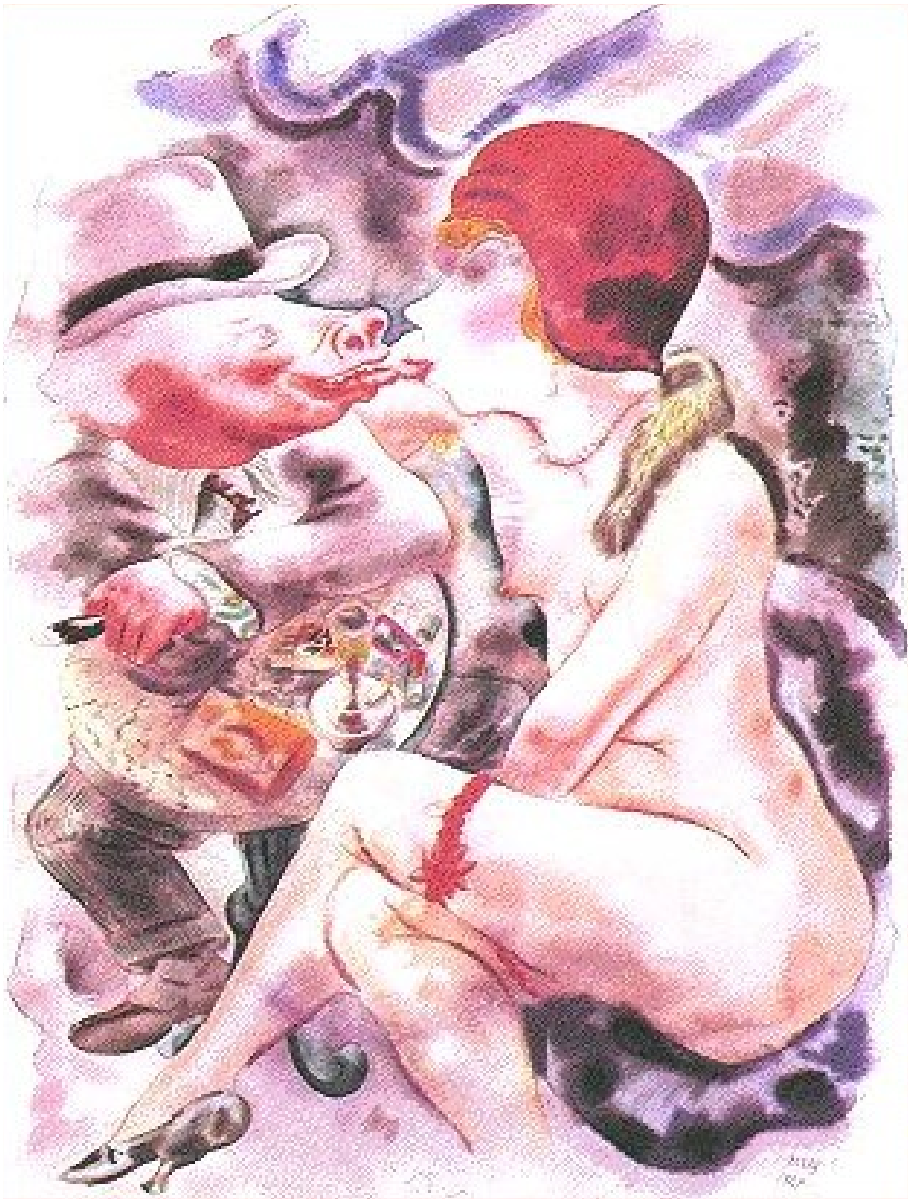

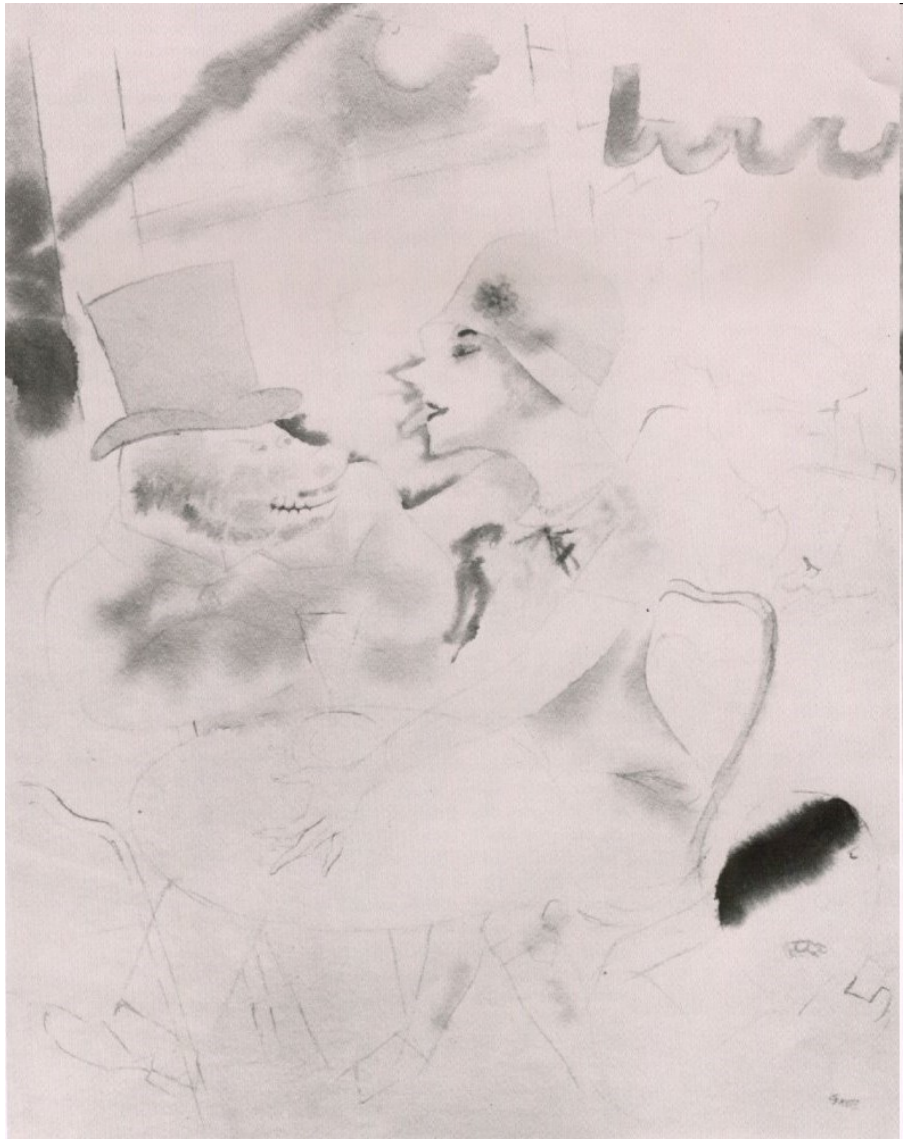

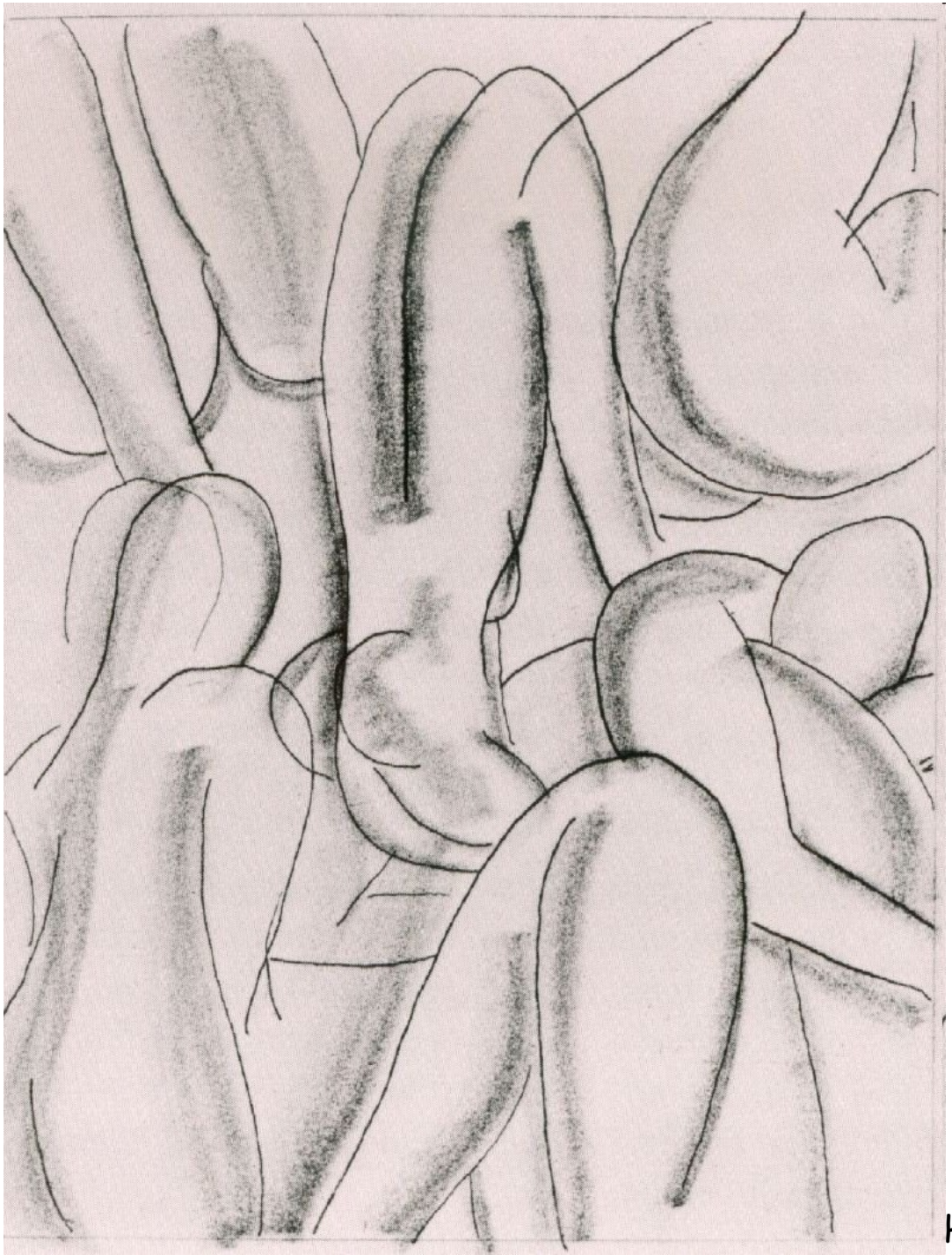

Henri Matisse, *Κίρκη*, 1935

Από την Αία στις Πύλες του Κάτω Κόσμου (Γιβραλτάρ)

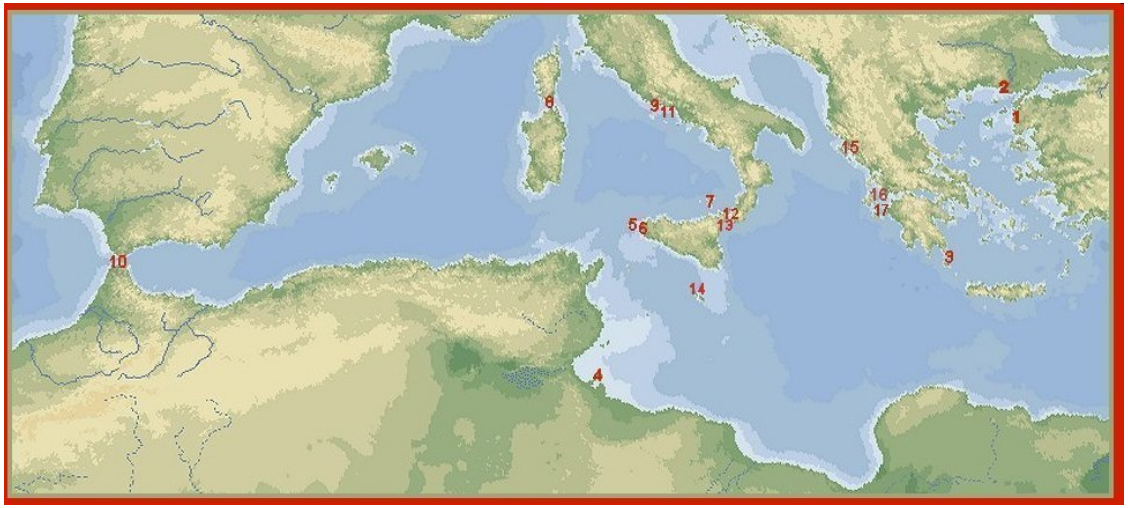

Ο Οδυσσέας στον Άδη

Ρωμαϊκή τοιχογραφία, 1ος αι. π.Χ.

Βλαστάρι των θεών, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα, / […] να στήσεις […] το κατάρτι, ν' ανοίξεις τα λευκά πανιά […] · το πλοίο θ' αρμενίζει με του Βοριά το φύσημα / Κι όταν με το καράβι σου περάσεις πέρα ως πέρα τον Ωκεανό, / όπου θα δεις μια χαμηλή ακτή κι άλση της Περσεφόνης / με σκούρες και λεύκες, ιτιές που δεν προφταίνουν να καρπίσουν - / εκεί εμπιστεύσου το πλεούμενο στον ίδιο τον Ωκεανό, / με τις βαθιές του δίνες · εσύ το δρόμο τράβηξε / για το άραχλο παλάτι του Άδη. Κάπου συμβάλλουν στον Αχέροντα δυο ποταμοί, / Πυριφλεγέθων και Κωκυτός – τρέχει κι αυτός απ' το νερό της Στύγας · είναι ένας βράχος μεσιανός εκεί, που πάνω του χτυπούν τα δυο ποτάμια, / σμίγοντας μεταξύ τους με δούπο τρομερό.

(κ 504-515, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης)

Theodor van Thulden, *Ο Οδυσσέας θυσιάζει*, 17ος αι.

Εκεί, λοιπόν, πολέμαρχε, κοντά κοντά περνώντας, / άνοιξε λάκκο ως μιαν οργιά το φάρδος και το μάκρος / και χύσε γύρω του χοές στους πεθαμένους όλους, / μέλι με γάλα στην αρχή, γλυκό κρασί κατόπι, / τρίτο νερό, και με λευκό πασπάλισέ τα αλεύρι. / […] Και στα σεβάσμια των νεκρών να δεηθείς τα πλήθη, / σφάξε κριάρι τότε εκεί και μαύρη προβατίνα, / γυρίζοντας στ' αφώτιστο σκοτάδι το λαιμό τους, / και στρέψε αλλού το πρόσωπο, στου ποταμού το ρέμα.
(κ 517-529, μετ. Ζ. Σίδερης)

John Flaxman, *Ο Οδυσσέας στον Άδη*

Άπειρες τότε εκεί ψυχές των πεθαμένων θα ‘ρθουν, […] Και συ τραβώντας το σπαθί κάτσε και μην αφήνεις / τις άζωες κάρες των νεκρών στο αίμα να ζυγώσουν / καθόλου, πριν συμβουλευτής το γερο - Τειρεσία.
(κ 530-537, μετ. Ζ. Σίδερης)

Theodor van Thulden, *Οι ψυχές ξεδιψούν με αίμα*, 17ος αι.

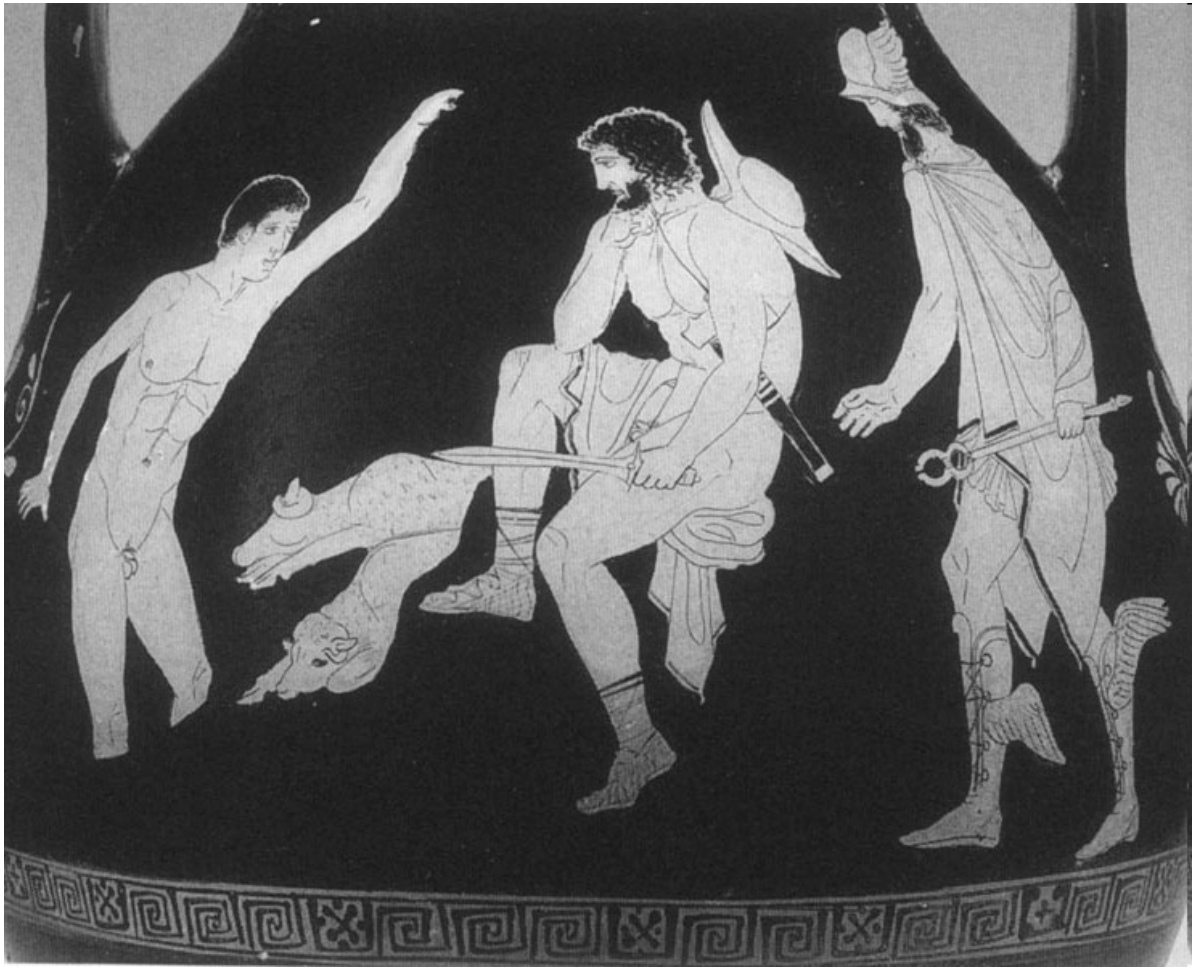

Οδυσσέας και Ελπήνορας. Αττική ερυθρόμορφη πελίκη, c. 475 π.Χ.

Πρώτη η ψυχή του Ελπήνορα τότε ήρθε του συντρόφου, / γιατί δεν είχε ακόμα η γη σκεπάσει το κορμί του. / Στης Κίρκης τον αφήσαμε τ' αρχοντικό παλάτι / άκλαυτο κι άθαφτο, επειδή μας έσπρωχνε άλλη ανάγκη, / Και σαν τον είδα δάκρυσα και πόνεσε η καρδιά μου [...]
(λ 51-55, μετ. Ζ. Σίδερης)

Τότε σε λίγο θα φανεί, πολέμαρχε, ο προφήτης
κι ευτύς το δρόμο θα σου πει, του ταξιδιού το μάκρος,
και στην πατρίδα πώς θα πας τη θάλασσα
περνώντας.
(κ 538-540, μετ. Ζ. Σίδερης)

Johann Heinrich Fussli, *Ο Τειρεσίας εμφανίζεται στον Οδυσσέα κατά τη διάρκεια της θυσίας.*

Ο Τειρεσίας (κάτω αριστερά η κεφαλή του) εμφανίζεται στον Οδυσσέα κατά τη διάρκεια της θυσίας. Ερ. καλυκωτός κρατήρας, 4ος αι. π.Χ.